

INVENTOINTIKERTOMUS

ESINEINVENTOINTI

Jämsän seurakunnan
kirkollisten esineiden
inventointi

Jokela Jenni

Maaliskuu 2023

Sisällys

JOHDANTO	2
1. INVENTOIDUT ESINEET	3
A. Kirkolliset esineet	3
B. Seurakunnan arvoesineet	5
C. Muut esineet	5
Mitä jäi inventoinnin ulkopuolelle	5
2. INVENTOIDUT KOHTEET	6
3. MITEN INVENTOITIIN	7
Käytetty lähdeaineisto	7
Vanhat inventoinnit	8
4. KATSAUS ESINEISTÖÖN	9
Jämsän kirkko	9
Jämsänkosken kirkko	10
Koskenpään kirkko	11
Kuoreveden kirkko	11
Muut kiinteistöt	12
Esineet iän ja käytössä olotilan mukaan	13
Nimekkäät valmistajat ja suunnittelijat	13
LIITTEET	15
Liite 1: Inventoidut kiinteistöt	15
Liite 2: Käytetty arkistomateriaali	16

JOHDANTO

Tämä inventointiraportti on laadittu Jämsän seurakunnan esineinventoinnin tuloksena. Inventointi laadittiin kahdessa osassa. Keväällä 2022 neljän kuukauden mittaisena ajanjaksona sekä talvella 2022–2023 toisen neljän kuukauden aikana. Yhteensä inventointiin käytettiin siis kahdeksan kuukautta. Pääosin esineiden fyysiset tiedot ja valokuvat kerättiin ja tallennettiin ensimmäisen jakson aikana. Toiselle jaksolle jäi arkistojen läpi käyminen ja sieltä saadun tiedon tallentaminen ja esineiden elämänkaaren ”rakentaminen”.

Inventointi toteutettiin kirkkohallituksen vahvasta suosituksesta, joka koskee jokaista Suomen evankelis-luterilaista seurakuntaa. Kaikki tiedot tallennettiin kirkkohallituksen tarjoamaan esinerekisteriin, joka toimii Basis-järjestelmässä. Inventoinnissa tallennettiin esineen kuvaus, sen mitat, valokuvat, kaikki selvitetty lisätiedot sekä esineestä löytyneet valokuvat ja muut lisätiedot. Esineiden historia pyrittiin selvittämään mahdollisimman tarkasti.

Kannen kuvassa Kuoreveden kirkon kastemalja (esine 000329) vuodelta 1971. Alla olevassa kuvassa ruumisvaunut (001276) käytössä 1950-luvulla (kuva: JämSRK arkisto).

1. INVENTOIDUT ESINEET

Tämän esineinventoinnin aikana inventoitiin seurakunnan kaikki kirkollisiin toimituksiin liittyvät esineet ja arvoesineet sekä seurakunnan tai paikkakunnan historiaan merkittävästi liittyvät esineet. Esineitä tallentui rekisteriin yhteensä inventoinnin aikana 1427 kappaletta. Alla esineryhmien karkea jaottelu, jonka jälkeen inventoitujen esineryhmien tarkempi läpikäynti.

- A. Kirkolliset esineet
 - a. jumalanpalveluselämään liittyvät esineet
 - b. toimituksiin liittyvät esineet
 - c. ehtoollisen viettoon liittyvät esineet
 - d. kirkkotaide
 - e. kirkollinen kiinteä sisustus
- B. Seurakunnan arvoesineet
 - a. maalaukset, veistokset
 - b. valaisimet
- C. Muut merkittävät esineet
 - a. huonekalut
 - b. tekstiilit

A. Kirkolliset esineet

Seurakunnan esineinventoinnin pääosan muodostavat ne esineet, jotka katsotaan kirkollisiksi esineiksi. Seurakunnan toiminnan keskiön muodostaa jumalanpalveluselämä sekä erilaiset toimitukset. Näihin liittyvät esineet muodostavat suurimman ryhmän esineinventoinnin esineissä.

Kirkolliset esineet ovat esineitä, jotka on valmistettu juuri kirkon ydintehtävän toteutusta varten tai ne on katsottu muuten tehtävänsä sopiviksi. Lisäksi niiden tulee viestiä ja välittää tunnetta, kirkollista pyhyyttä. Ne ovat pyhän symboleita ja ne on haluttu valmistaa mahdollisimman taidokkaasti ja esteettisesti.¹ Myös Jämsän seurakunnan esineissä on käytetty laadukkaita, kestäviä materiaaleja, jotka ovat edesauttaneet niiden pitkää käyttöikää ja säilymistä tähän päivään saakka. Lisäksi esineiden kunnioitus ja rahallinen arvo ovat edes auttaneet esineiden säilymisessä.

Kirkollisia esineitä inventoiduista esineistä oli yli kaksi kolmasosaa. Esineitä inventointiin yhteensä 1427, ja niistä noin 1200 voidaan katsoa kirkollisiksi esineiksi. Selkeästi kirkolliseen elämään liittyvien esineiden lisäksi otin tähän lukuun mukaan kaiken kirjallisuuden (17), soittimet (38), virsinumerot (14), valaisimet

¹ Tammisto, Saana. "Ettei mitään Coilta/homelta ja catsomattomudest turmellais" – kirkollisen esineistön inventointi Suomen evankelis-luterilaisissa seurakunnissa. Jyväskylän yliopisto, TAIKU 2001. (online)

(145) sekä huonekaluista (50) ja taideteoksista (40) ne, jotka liittyvät varmasti kirkolliseen elämään. Vaikka näistä kuudesta ryhmästä osan esineistä jättäisi pois laskuista, olisi kirkollisten esineiden lukumäärä silti yli 1000.

Jumalanpalveluselämään kuuluvia esineitä ovat erilaiset hartausesineet (ristit, krusifiksit, esirukouslaatikot), kolektivälineet (haavit, vaivaisukot, lähetyskyntteliköt), soittokellot (14), soittimet (urut, pianot, harmonit), kaikki kirkkotekstiilit sekä osa huonekaluista. Kirkkotekstiilit eli paramentit muodostavat ison osan kirkollisesta esineistöstä. Niitä on kaikkiaan 331 kappaletta. Kirkollisiin huonekaluihin kuuluvat polvistumisjakkarat, vihkijakkarat, kirjatelinet, lukupulpetit, lukkarinpenkit, kuorituolit sekä joukko tuoleja, penkkejä ja pöytiä. Kirkolliset huonekalut on tehty kirkollisia toimituksia ja tilaisuuksia varten.

Jumalanpalvelusten lisäksi erilaiset toimitukset ovat seurakunnan toiminnan keskiössä. **Toimituksiin liittyvää esineistöä** kirkollisista esineistä on yhteensä 110 kappaletta. Tähän joukkoon kuuluu kasteeseen liittyvät esineet (kastemalja, kastemaljan teline, kastepuvut sekä kastepuut) avioliittoon vihkimisen välineet (morsiuskruunut sekä vihkiryijyt) sekä hautausvälineet (kantoliinat, katafalkit, ruumisparit, saattovaunut sekä siunaushiekka-astiat ja lapiot).

Ehtoolliseen liittyviä esineitä on yhteensä 115. Näihin lukeutuvat kalkit, pateenit, öylättirasiat, viinikannut, pikarit ja matkaehtoollisvälinesetit. Lisäksi ehtoollisen viettoon kuuluvat messukasukat ja kalkkiliinat, mutta ne on huomioitu kirkkotekstiilien yhteydessä. Ehtoollisvälineet on valmistettu vuosisatojen ajan arvokkaista ja kestävästä materiaaleista, kuten hopeasta ja tinasta. Kestävät materiaalit ovat taanneet sen, että niiden käyttöikä on ollut pitkä. Samalla esineet ovat säilyneet vuosisatoja.

Kirkkotaide on samalla laaja sekä suppea ryhmä. Periaatteessa kaikki taide, mitä kirkoissa ja seurakunnan tiloissa esiintyy, on kirkkotaidetta². Mutta toisaalta osa niistä on (vain) kuvataidetta, joka on sijoitettu esille seurakunnan tiloihin ja näin ollen osa seurakunnan arvoesineitä. Kirkkotaiteeksi voidaan luokitella alttarimaalaukset, kirkkojen ja kappeleiden seinämaalaukset ja reliefit sekä osa maalauksista ja tauluista. Myös kiinteän sisustuksen koristemaalaukset (saarnatuolit, lasimaalausikkunat ja lehterin kaiteet) ovat osa kirkkotaidetta. Taideteoksia seurakunnalla on yhteensä 79, joista noin puolet on laskettu kirkkotaiteeksi.

Kirkollinen **kiinteä sisustus** kuuluu myös kirkollisiin esineisiin. Tähän ryhmään kuuluvat alttarit, alttarikehät, kuoriaidat, saarnatuolit, kirkonpenkit, lehterin kaiteet, virsinumerotaulut sekä ovet ja ikkunat. Lisäksi tähän lasketaan kirkkojen viirit ja kattoristit. Myös tämä esineryhmä on suuri, yhteensä noin 210 esineittä.

² Tammisto 2011, 7.

B. Seurakunnan arvoesineet

Raja kirkollisen esineen ja arvoesineen välillä on häilyvä. Kaikki kirkolliset esineet ovat seurakunnan arvoesineitä, mutta kaikki arvoesineet eivät ole kirkollisia esineitä. Toisaalta ne inventoidut esineet, jotka eivät kuulu kirkollisten esineiden kategoriaan eivät välttämättä ole arvoesineitä. Ne ovat seurakunnan muuta merkittävää esineistöä, jolla on seurakunnan (tai paikkakunnan) kannalta merkitystä, mutta eivät ole valtakunnan tasolla tai rahallisesti arvokkaita. On vaikea antaa lukumäärää seurakunnan arvoesineistä, edellä mainituista seikoista johtuen. Karkeasti arvioiden se voisi olla noin 100 (taide (39), maljakot (40) sekä valaisimet (20)).

Arvoesineisiin lukeutuvat ainakin ne **taideteokset**, joita ei ole luokiteltu kirkkotaiteeksi. Tällaisia ovat erilaiset maalaukset (kuten kirkkokuvat), grafiikat, opetustaulut, tekstiiliteokset, muistomerkit sekä veistokset.

Valaisimet on kokonaisuudessaan laskettu kirkollisiin esineisiin, sillä niiden hankinnan ja käytön tarkoitus on olla osa kirkollista elämää. Osa niistä on kuitenkin selkeästi arvoesineitä niiden iän, materiaalin sekä suunnittelijan vuoksi.

Inventoituja maljakoita on yhteensä 55. Näistä osa on kirkollisissa toimituksissa ja jumalanpalveluksissa käytettyjä, mutta osa seurakuntasalien ja kiinteistöjen irtaimistoa. Inventoidut maljakot ovat kotimaita tuotantoa, ja näin ollen osa seurakunnan arvoesineistöä.

C. Muut esineet

Kuten edellä todetaan, on raja esineryhmien välillä joustava. Jos kirkollista esineistöä lasketaan olevan noin 1200 ja arvoesineistöä noin 100, jää muun esineistön lukumääräksi noin 150. Seurakunnan kannalta arvokkaiisiin esineisiin lasketaan yli puolet inventoiduista huonekaluista. Niitä ovat tuolit, pöydät, kaapit, hyllyt ja naulakot. Kaikki mahdollisesti osa kirkollista elämää, mutta nyt luokiteltu muihin esineisiin.

Huonekalujen lisäksi on joukko tekstiileitä, jotka kuuluvat ryhmään muut esineet. Kirkkojen ja kappeleiden Suomen liput sekä eri paikkakunnan järjestöjen liput.

Mitä jäi inventoinnin ulkopuolelle

Inventoidessa oli tehtävä valintaa ja luotava ne raamit, joiden puitteissa inventointi toteutettiin. Ensiksi oli selvitettävä ne esineet, jotka ovat kirkollisia esineitä. Suurimmaksi osaksi tämä oli selvää, mutta joidenkin esineryhmien kohdalla oli käytettävä suurempaa harkintaa. Valaisimien, lähinnä kynttilänjalkojen ja kynttelikköjen kohdalla oli mietittävä, käytetäänkö niitä kirkollisessa tarkoituksessa vai ovatko ne arkisempaa irtaimistoa. Inventoiduksi valaisimiksi valikoituivat ne, joilla on selkeä käyttötarkoitus kirkollisessa elämässä tai ne ovat materiaalilta tai iältään arvokkaita. Sama koskee maljakoita, jos ne ovat

käytössä kirkollisissa toimituksissa tai ovat muuten merkittäviä, valikoituivat ne inventoitavien esineiden joukkoon.

Myös huonekalujen kohdalla oli käytettävä harkintaa. Kirkolliset huonekalut olivat selkeä ryhmä, mutta muut eri kiinteistöistä löytyvät huonekalut piti valikoida tarkemmin. Inventointiin otettiin mukaan ne huonekalut, joiden ikä, käyttötarkoitus, suunnittelija tai ainutlaatuisuus olivat merkittäviä tekijöitä. Sama koskee kiinteää sisustusta. Kirkollinen kiinteä sisustus selvää, mutta ovien ja ikkunoiden sekä pylväiden kohdalla oli käytettävä harkintaa. Ovista ja ikkunoista inventointiin kiinteistöjen (kirkot, kappelit ja ruumishuoneet) alkuperäiset ovet/ikkunat sekä toiminnan kannalta merkittävät ovet/ikkunat.

Seurakunnalla on omistuksessaan paljon vanhaa kirjallisuutta, mutta tähän inventointiin otin mukaan vain osan Jämsän kirkon kirkkomuseon kirjoista. Sen sijaan osa kirkkomuseon sekä Kuoreveden kirkon museuhuoneen esineistä jätettiin inventoinnin ulkopuolelle, sillä niille ei esinerekisterissä ollut selkeää kohtaa. Näitä esineitä oli (länget, paloruiskut, katon osat, naulat, lapiot).

2. INVENTOIDUT KOHTEET

Jämsän seurakunta on tänä päivänä laaja, neljä vanhaa seurakuntaa kattava seurakunta. Nykyinen seurakunta muodostui vuoden 2009 alussa kun Jämsä-Kuorevesi seurakuntayhtymä ja Jämsänkosken seurakunta yhdistyivät yhdeksi Jämsän seurakunnaksi.

Jämsä-Kuorevesi seurakuntayhtymä oli muodostettu vuoden 2001 alussa. Siihen liittyi vuonna 2007 osa vanhasta Längelmäen seurakunnasta, Länkipohjan kylän alue. Tämä liitos toi tullessaan Länkipohjan rukoushuoneen. Kuoreveden seurakunnan historia ulottuu vuoteen 1881, jolloin se muuttui Längelmäen kappeliseurakunnasta itsenäiseksi seurakunnaksi. Kappeliseurakunnan historia sen sijaan ulottuu aina vuoteen 1668 saakka. Jämsän seurakunnan historia ulottuu aina vuoteen 1442, jolloin se erosi Sysmän kirkkopitäjästä. Jämsän seurakunnan historia kattaa näin ollen ajanjakson aina keskiajalta, uuden ajan halki moderniin maailmaan ja nykypäivään.

Jämsän seurakunnasta erosivat vuonna 1925 Jämsänkosken ja Koskenpään seurakunnat. Vuonna 1969 ne muodostivat Jämsänkoski-Koskenpää seurakuntayhtymän. Se purettiin vuonna 2004, jolloin muodostettiin Jämsänkosken seurakunta. Tämä kaksi seurakuntaa yhdistänyt liitos liittyi takaisin Jämsän seurakuntaan, josta se lähes sata vuotta aiemmin oli irrottautunut.

Jämsän seurakunta on vuosisatoja ollut keskisen Suomen ja hämäläisen vaikutuspiirin välimaastossa. Sen sijaan Kuorevesi on aina ollut hämäläinen pitäjä, joka vasta 2000-luvun alussa siirtyi kuntaliitosten myötä Keski-Suomen alueeseen.

Koska Jämsän seurakunta on muodostettu useammasta seurakunnasta, on myös inventoitavia kiinteistöjä useita. Jokainen neljä seurakuntaa on tuonut mukanaan omat kirkot, kappelit, seurakuntatalot ja lukuisat muut kiinteistöt. Lisäksi kiinteistöjen myynti on tuonut jäljelle jääneisiin kiinteistöihin uusia esineitä sekä käyttöön että varastoon. Inventoidut kiinteistöt löytyvät liitteenä.

3. MITEN INVENTOITIIN

Kun inventoitavat esineet oli valikoitu³, suoritettiin varsinainen inventointi. Jokainen esine kuvailtiin mahdollisimman tarkkaan esinerekisteriin. Lisäksi kirjattiin ylös tiedossa oleva materiaali, valmistustapa, esineen mitat sekä merkinnät. Esine valokuvattiin, kuten myös esineen erilaiset merkinnät. Valokuvaan lisättiin tiedostonimeksi esineen numero⁴ sekä tarkempi tieto kuvasta (esim. 00775 saarnatuoli). Myös valokuvaan on lisätty esinenumero (esim. JämSRK 00775).

Käytetty lähdeaineisto

Sen jälkeen, kun esineen konkreettiset tiedot oli tallennettu rekisteriin, oli vuorossa esineen elämänsä selvittäminen. Eli esineen valmistumistiedot, hankintatiedot, käyttöhistoria sekä korjaukset/konservoinnit. Lisäksi kirjattiin tietoon mahdollinen edellinen sijainti ja käyttötarkoitus. Koska nykyinen Jämsän seurakunta sisältää neljä vanhaa itsenäistä seurakuntaa, on myös käytettävä arkistoaineisto laaja. Jokaisen itsenäisen seurakunnan hallinto- ja talousarkisto tarjosi tietoa seurakunnan esineistä ja kiinteistöistä. Erilaisten pöytäkirjojen lisäksi arkistosta tarkastelin rakennusten rakentamisen- ja saneeraustietoja sekä irtaimistoluetteloita. Lisäksi valokuvat ja vanhat lehtileikkeet tarjosivat paljon tietoa. Joitakin valokuvia esineen käytöstä tallennettiin esineen tietoihin. Tarkempi lista käytetystä arkistomateriaalista löytyy liitteenä.

Käyttämäni arkistoaineisto sijaitsee Jämsän seurakunnan tiloissa. Jämsän seurakunnan arkisto (noin 1880-luvulta alkaen) Jämsän pappilassa, Jämsänkosken ja Koskenpään arkisto (vuoteen 2009) Jämsän seurakuntakeskuksessa ja Kuoreveden seurakunnan arkisto (noin 1880-luvulta vuoteen 2001) Kuoreveden seurakuntatalossa. Jämsän ja Kuoreveden seurakunnan vanhempi arkistomateriaali sijaitsee maakunta-arkistoissa, mutta niihin en tämän inventoinnin aikana perehtynyt. Molempien seurakuntien vanhoista esineistä on laadittu inventoinnit, joita tehdessä on käytetty vanhoja arkistoaineistoja. Niiden tiedot olen

³ Käytännössä projektin alussa oli luotu kriteerit sille, mitä kuuluu inventoitavien esineiden joukkoon. Jokaisen esineen kohdalla sitten tehtiin päätös inventoinnista. Välillä päätös oli selkeä, välillä harkintaa oli käytettävä enemmän.

⁴ Basis-järjestelmässä on Jämsän seurakunnan esineille numero. Ensimmäisen esineen numero on 000147000001 ja toisen 000147000002, ja näin eteenpäin. Käytän kuvien numeroinnissa numerosarjan loppuosaa: 000001.

tallentanut kunkin esineen tietojen kohdalle. Ainoastaan Kuoreveden inventaariokirjat vuosilta 1846–1881 sekä 1854–1854 kävin läpi, sillä ne löytyivät sähköisessä muodossa kansallisarkiston asiointipalvelusta.

Arkistoaineiston lisäksi käytin hyödyksi internetistä löytyviä valokuvia. Etenkin finna.fi sekä museo24.fi sivustot tarjosivat useita valokuvia hyödylliseksi lähdeaineistoksi. Hakusanoissa käytin usein sanaa kirkko liitettynä paikkakunnan nimeen. Verkosta löytyi myös erilaisia artikkeleita ja tutkimuksia koskien kirkollisia esineitä sekä kirkollista elämää. Lisäksi digi.kansalliskirjasto.fi sivustolta löytyvät sanomalehdet, etenkin Jämsänkosken seurakunnan kohdalla antoivat paljon tietoa.

Nykyisten seurakuntamestareiden haastattelut olivat myös hyödyllisiä ja antoivat tietoa tämän päivän esineiden tilasta ja käytöstä. Kirjallisuudesta käytin seurakuntien ja paikkakuntien kirjoitettuja historiikkeja

Vanhat inventoinnit

Jämsän seurakunnan kirkkomuseon esineistä on tehty kolme listausta (inventointia). Vuonna 1905 taiteilija Emil Marelius laati listan kirkkomuseon esineistä. Lista oli melko suppea, eikä sisältänyt sen tarkempaa kuvailua tai mittauksia esineistä. Joidenkin esineiden kohdalla alkuperä ja käyttötarkoitus mainittiin. Vuonna 1950 kotiseutuneuvos Kalle Nieminen ja kirkkoherra Jorma Helasvuo laativat listan kirkkomuseon esineistä. Tämä luettelo oli paljon edellistä laajempi, sillä kuluneiden vuosikymmenten aikana oli kirkkomuseoon siirretty paljon esineistöä. Lisäksi mukana oli paljon käyttöesineitä. Esineet myös numeroitiin valkoisilla pienillä lapuilla tässä yhteydessä. Osa numerolapuista on edelleen kiinni esineissä.

Jo vuonna 1953 Hämeen museon amanuessi Esko Sarasmo laati tarkemman inventoinnin ja selonteon kirkkomuseon esineistä. Samalla kirkkomuseo järjesteltiin uudestaan. Sarasmon luettelossa kuvaillaan esineet ja niiden materiaalit sekä merkinnät. Esineiden alkuperästä on arvioita ja lähdeaineistona on käytetty muun muassa Inventaariluettelo 1682–1712 sekä Inventaariluettelo 1753–1753 (JyMA. II Be Hallintoarkisto/luettelot/Kalustoluettelot). Vuonna 1986 kirkkomuseon järjestelyn yhteydessä Sarasmon luettelo tarkastettiin ja siihen lisättiin joitakin esineitä Auli Jämsäsen toimesta. Sarasmon (ja Jämsäsen) luomat inventointinumerot on maalattu esineisiin punaisella maalilla.

Kuoreveden kirkosta on vuonna 1978 laadittu ”Kuoreveden kirkon inventointikertomus” Heikki Hyvösen toimesta. Siinä on esineiden lisäksi keskitytty itse kirkkorakennukseen. Esineiden lyhyen kuvailun lisäksi Hyvönen on esittänyt tietoja esineiden alkuperästä. Lähdeaineistona hän on käyttänyt mm. kalusteluetteloita vuosilta 1838–1862 sekä 1881–1910 (HMA. II Be Hallintoarkisto/luettelot/Kalustoluettelot).

4. KATSAUS ESINEISTÖÖN

Kuten edellä on esitetty, on Jämsän seurakunnan kirkollinen esineistö lukumäärältään suuri. Useamman seurakunnan yhdistyminen on tuonut yhden seurakunnan hallintaan suuren joukon kirkollisia esineitä sekä muuta arvokasta esineistöä. Jämsän seurakunnan ja Kuoreveden seurakunnan pitkä itsenäinen historia takaa sen, että myös vanhoja jo käytöstä poistuneita esineitä on paljon. Koska esineiden lukumäärä on niin suuri, ja se selkeästi keskittyy vanhojen itsenäisten seurakuntien kiinteistöihin, luon katsauksen kirkkojen esineistöön yksitellen ja sitten yleisesti muihin kiinteistöihin.

Jämsän kirkko

Lukumäärältään eniten esineitä on Jämsän kirkossa, yhteensä 374. Tähän vaikuttaa se, että kirkossa sijaitsee kirkkomuseo sekä varastotila, johon on tuotu esineitä myydyistä kiinteistöistä. Kirkkomuseossa on esineitä 109. Näiden lisäksi ullakolla on vanhoja museon esineitä noin 30 kappaletta. Varastotilasta löytyy Kaipolan myydyistä seurakuntatalosta tuotuja esineitä 28. Kaipolan kastemalja sekä kastemaljan pöytä ovat käytössä alasalissa.

Kirkkomuseon esineistö kostuu pääosin Jämsän vanhojen kirkkojen esineistä, joita on säilynyt aina 1400/1500-luvulta saakka. Keskiajalle esineistä ajoittuu alttarikaappi (000737), pyhimyspatsaat (000738–000741) sekä rautaiset kyntteliköt (000730 ja 000731). Näiden esineiden säilyminen on osoitus kirkkoesineiden arvostamisesta ja arvosta. Vaikka uskonpuhdistus 1500-luvun kuluessa pelkisti kirkkoja ja uskonnonharjoittamista, ei kaikkia näkyviä muistoja menneiltä vuosisadoilta hävitetty. Mahdollisesti nämäkin esineet säilyivät ainakin osittain käytössä vuosisatoja pidempään. Jämsän kolmannesta kirkosta (1682–1824) on säilynyt noin 25 esinettä, joista suurin osa on näytteillä kirkkomuseossa. Kiinteään sisustukseen kuuluvat saarnatuolin osat (000694/000733) ja lasi-ikkunat (000690 ja 000691) sekä erilaiset puiset kynttiläpidikkeet ja taide-esineet ovat jäänteitä tuosta hävinneestä rakennuksesta. Lisäksi erilaiset kirkollisten menojen käyttöesineet, kuten messukasukka (000698), öylättirasia (000674) sekä kolehtihaavit (000705–707) kertovat kirkollisesta elämästä tuona aikana.

Jämsän vuonna 1925 palaneesta kirkosta on säilynyt sinne hankittuja esineitä vain muutama kymmen. Jämsän neljännen kirkon (1824–1925) esineistä kirkkomuseossa on esillä muun muassa musta kilpikasukka (000699), kolehtihaaveja sekä kolme maalausta urkuparven kaiteesta (000749).

Kirkkomuseon lisäksi Jämsän vanhojen kirkkojen esineitä on lisäksi kirkon ullakkotilassa ja Jämsän pappilassa. Edelleen käytössä on sekä kolmannen että neljännen kirkon esineitä. Kolmannen kirkon aikaisista esineistä mainittakoon vuonna 1779 hankitut kalkki ja pateeni (000194 ja 000081), monihaarainen kynttelikkö vuodelta 1790 (000097) sekä vanha kattokruunu (000064). Neljännen kirkon aikaisista esineistä mainitaan alttaritaulu vuodelta 1847 (000030) ja kastemaljan pöytä vuodelta 1922

(000092). Myös kirkon kuorista löytyvä seinällä roikkuva krusifiksi (000051) on vanha, mahdollisesti jo keskiajalla käytetty.

Jämsän nykyisen kirkon kiinteä sisustus sekä huonekalut ovat suurimmaksi osaksi peräisin sen rakentamisen ajalta eli vuodelta 1929. Suuria rakenteellisia muutoksia ei kirkkoon ole tehty, ainoastaan uudet lehterit on lisätty sivusakaroihin vuonna 1995. Saman remontin yhteydessä kirkkosalin suuret kattovalaisimet (001026) vaihdettiin nykyisiin kruunuihin (000059 ja 60). Tämä valaisimien muutos oli näkyvä muutos. Suurena näkyvänä muutoksena voidaan pitää myös kirkkotekstiilien muutosta ja määrän lisääntymistä. Kirkkoon vuonna 1929 hankitut paramentit (kalkkiliina: 000124, alttarivaate: 000227 ja alttariliina: 000228 ja vuonna 1973 varastettu kirjaliina) pysyivät aina 1970-luvulle saakka ainoana kirkkotekstiileinä. Kirjaliinan varastamisen myötä 1970-luvun alussa hankittiin uuden aikaisia kirkkovuoden liturgisia värejä noudattavia kirjaliinoja (000210–213). 1990-luvulla remontin yhteydessä myös alttarivaate ja kalkkiliina korvattiin uusilla liturgisia värejä noudattavilla tekstiilisarjoilla. Kun näiden lisäksi pappien pukeutumisessa tapahtui muutos, ja asuksi jumalanpalveluksissa vakiintui alba ja eri väriset stolat, on kirkkotekstiilien osuus kirkon esineistöstä melko suuri.

Jämsän kirkko on saanut historiansa aikana paljon lahjoituksia, mutta sen lisäksi esineistöä on hankittu ostamalla ja tai varoja osaksi keräämällä. Nykyisen kirkon kiinteä sisustus ja lähes kaikki käytössä olevat kirkkotekstiilit on hankittu seurakunnan varoilla. Kun kirkko vuonna 1929 valmistui, sai se edellä mainitut paramentit lahjoituksena Jämsän säästöpankilta. Uuteen kirkkoon saatiin lahjoituksena myös kastemalja (000090) vuonna 1931 sekä ehtoollispikarit (000085) vuonna 1935.

Jämsän kirkossa on **Valkjärven** siirtoseurakunnan ehtoollisvälineitä. Yksi kalkki (000080) sekä kaksi matkaehtoollisvälinesettiä (000663–666 sekä 000667–671). Lähteiden mukaan Jämsän seurakunnalle on näiden lisäksi luovutettu käyttöön öylättilautanen, mutta sitä ei kuitenkaan Jämsän kirkosta löydy.

Jämsänkosken kirkko

Jämsänkosken seurakunnan historia kattaa vuodet 1925–2009, joten sen alueen nykyisten kiinteistöjen – Jämsänkosken kirkon ja siunauskappelin – esineiden historia sijoittuu suurimmaksi osaksi noiden vuosien väliseen aikaan. Jämsänkosken kirkossa ja sen yhteydessä olevassa seurakuntatalossa on noin 190 inventoinnin piiriin kuuluvaa esinettä.

Ennen kuin Jämsänkosken kirkko valmistui, toimitti väliaikaisen kirkon virkaa paperitehtaan tarkoitusta varten kunnostama kiinteistö. Ensimmäinen kirkonkello (000559) saatiin lahjoituksena väliaikaiseen kirkkoon. Lisäksi musta kirjaliina ja musta kirjatuen liina (000523–524) mahdollisesti hankittiin jo väliaikaiseen kirkkoon.

Kirkon kiinteä sisustus on suurimmaksi osaksi vuodelta 1935, eli kirkon rakentamisen ajalta. Vain alttari (000425), lasimaalausikkunat (000436–437) ja suuri lasiovi (000449) on hankittu myöhemmin. Muihin esineryhmiin sen sijaan on tehty kattavia hankintoja vuosien saatossa. Kirkkotekstiilien osalta voidaan todeta samaa kuin Jämsän kirkossa. Vuonna 1935 hankitut paramentit (000520, 522, 525 ja 552) pysyivät käytössä aina 1980-luvulle saakka, jolloin kirjaliinat korvattiin liturgisia värejä noudattavalla tekstiilisarjalla. Kirkkotekstiilien määrä kasvoi 1990-luvun remontin myötä, kun paramentteja hankittiin liturgisissa väreissä kokonaiset sarjat. Käytöstä poistuneet ja edelleen käytössä olevat kirkkotekstiilit muodostavat noin neljänneksen (53 kpl) Jämsänkosken kirkon esineistä. Myös valaisimet (kattovalaisimet, kyntteliköt, kynttilänjalat yms.) ovat Jämsänkoskella iso ryhmä.

Jämsänkosken tehdasyhtiöllä on ollut suuri vaikutus Jämsänkosken kirkkoon. Tehdas avusti runsaasti kirkon rakentamisessa. Myös kirkon alttaritaulu vuodelta 1936 (000468) oli tehdasyhtiön lahjoitus, kuten myös lasimaalausikkuna (000436) vuodelta 1975. Lahjoituksia tekivät myös yksityiset ihmiset.

Koskenpään kirkko

Vaikka Koskenpään seurakunnan historian voidaan katsoa kattaneen ajan 1925–2004, on sen kirkko kuitenkin tätä vanhempi. Koskenpään kirkosta inventoitiin noin 130 esinettä. Suurin osa kiinteästä sisustuksesta on peräisin rakennuksen rakentamisen ajalta eli 1900-luvun ensimmäisiltä vuosilta. Edellisten kirkkojen tavoin, myös Koskenpäällä kirkkotekstiilit muodostavat suuren ryhmän kirkon esineistä. Niitä on suunnilleen kolmannes.

Koskenpään kirkon inventoiduista esineistä 25 on lahjoitettu. Valtaosa näistä on kirkkotekstiilejä, mutta joukossa on myös ehtoollisvälineitä ja valaisimia. Koskenpään kunnan kummikunta Möklinta Ruotsista on lahjoittanut useita esineitä seurakunnalle. Muun muassa kolehtihaavin (000847), maalauksen (000859) ja kaksi paria kynttilänjalkoja (000869–870). Myös Koskenpään Martat ovat tehneet lahjoituksia, kuten messukasukan (000842), paramentit (000830, 832, 845). Myös yksityisten ihmisten lahjoituksia löytyy useita. Ehtoollispikareihin (000796) on kerätty varat seurakuntalaisilta, ja jokaisen lahjoittajan nimi on kaiverrettu pikariin. Pikarit on hankittu vuonna 1952.

Kuoreveden kirkko

Kuoreveden kirkossa on noin 230 inventoitua esinettä. Arvioiden mukaan edellisen kirkon – 1680-luvulla rakennetun – esineistöä on tallella kirkossa kymmenkunta. Edellisen kirkon ajalta on peräisin ainakin yksi maalaus (000391), kynttelikkö ja kattokruunu (001215 ja 000295) sekä virsinumerotaulu vuodelta 1754 (001220). 1800-luvulta on peräisin noin 40 esinettä. Näihin lukeutuu muun muassa valaisimia (kattokruunut 000291 ja 000296) ja taideteoksia (alttaritaulut 000338 ja 000389, votiivitalu 000390). Suurin osa kirkon kiinteästä inventoidusta esineistöä on peräisin kirkon suuren remontin ajalta vuodelta 1915, jolloin kirkko sai uudet penkit sekä uusia ovia ja ikkunoita. Remontin myötä kirkkoon saatiin uusia

kirkkotekstiilejä, huonekaluja sekä ehtoollisvälineitä. Kuten muissakin kirkoissa, myös Kuoreveden kirkkoon hankittiin paljon uusia kirkkotekstiilejä 1900-luvun jälkipuoliskolla.

Kuoreveden kirkon **museohuoneeseen** on sijoitettu säilöön vanhoja pois käytöstä jääneitä esineitä. Siellä on muun muassa vanha kirkon kukkoviiri (001213), rippikello 1700-luvulta (001225) ja vanhoja kirkon ovia (001259–1262). Kirkon vanha vaivaisukko (000288) on asetettu näytteille kirkon eteiseen.

Uhrirkirkoperinne⁵ eli pitkään vahvana Kuorevedellä. Kirkko on saanut vuosisatojen aikana paljon lahjoituksia. Inventoiduista esineistä ainakin 19 on lahjoitettu kirkolle. Tavaralahjoitusten lisäksi kirkko on saanut rahalahjoituksia, jotka ovat mahdollistaneet useiden esineiden hankinnan. Esimerkiksi kirkon ensimmäiset urut (0001247) vuodelta 1856 pystyttiin hankkimaan uhrilahjarahojen turvin.

Muut kiinteistöt

Kirkkojen lisäksi **siunauskappeleissa** on kattava joukko inventoituja esineitä. Miekkainpetäjän ja Jämsänkosken kappeleissa molemmissa on noin 50 esinettä ja Leponummen kappelissa noin 40. Siunauskappaleiden esineet keskittyvät rakennuksen käyttötarkoituksen mukaisesti hautausvälineisiin, kuten siunaushiekka-astioihin, saattokärryihin, tarvittaviin tekstiileihin, valaisimiin sekä sekalaisiin tarvikkeisiin. Pääosa siunauskappaleiden esineistä on peräisin rakennuksen rakentamisen ajoilta. Joitakin täydennyksiä ja uusimisia on tietenkin vuosien saatossa tehty. Näkyvimpänä muutoksena mainittakoon Jämsänkosken kappelin tuolien (001121) korvaaminen penkeillä (001107). Leponummen kappelissa on lisäksi kirkon vanhat kilpikasukat (001340 ja 1341) 1840-luvulta sekä vanhoja papinkappoja.

Seurakuntakeskuksien esineistö koostuu pitkälti maljakoista, kynttilänjaloista, taideteoksista ja soittimista. Hallin seurakuntatalossa on lisäksi jumalanpalveluksissa käytettävää esineistöä, sillä siellä pidetään jumalanpalvelukset talvisin.

Särkisaaren leirikeskuksessa on yhteensä 42 inventoitua esinettä, joista 24 päärakennuksessa, 12 saarikirkossa ja 6 majoitusrakennuksessa.

Pienempiä esinemääriä sijoittuu erilaisiin varastorakennuksiin, hautausmaiden huoltorakennuksiin, ruumishuoneisiin sekä kellotapuleihin. Kellotapuleissa on tietenkin kirkonkellot ja tapuleiden kiinteä sisustus. Lisäksi Jämsän kirkon kellotapulista löytyy hautaukseen liittyviä välineitä, sillä tila toimii myös kylmiönä. Jämsän kirkon varastorakennuksessa säilytetään vanhoja ruumisvaunuja (001276), jotka ovat peräisin 1900-luvun alusta.

⁵ Uhrirkirkolla tarkoitetaan kirkkoa, jolle annetaan lahjoituksia – uhrilahjoja – vastapalveluksen toivossa. Vaaran uhatessa on luvattu tietty rahasumma, jos vaara vältetään.

Jämsän pappilan esinemäärä on lähes 70. Koska pappilassa toimii kirkkoherranvirasto sekä toimistotiloja sekä arkisto että varastotiloja, on esineistö hyvin kirjavaa. Käytössä olevista esineistä mainittakoon matkaehtoollisvälineet sekä toimituskappelin huonekalut ja hartausesineet. Lisäksi varastosta löytyy Jämsän vanhojen kirkkojen esineitä, kuten tekstiileitä ja taideteoksia.

Länkipohjan rukoushuone on oma kokonaisuutensa. Siellä inventoitua esineistöä on vain noin 50, sillä osa merkittävistä kirkollisista esineistä (osa ehtoollisvälineistä, soittimet, kastemalja sekä vihkirijy) ovat Länkipohjan rukoushuoneyhdistyksen omaisuutta, eikä niitä näin ollen ole inventoitu.

Esineet iän ja käytössä olotilan mukaan

Jos esineet luetteloidaan **valmistusajan alkuajan**⁶ mukaan, on jaottelu seuraava. 2000-luvulla valmistettuja esineitä on noin 100. Lähes kaksi kolmasosaa (956) esineistä on valmistettu 1900-luvulla, ja niistä 614 on valmistettu vuosien 1950–1999 aikana. 1900-luvun jälkipuoliskolla valmistetuista esineistä noin 230 on kirkkotekstiilejä. 1800-luvulle valmistusajan alkuajan mukaan sijoittuu noin 140 esinettä, joihin kuuluu paljon ehtoollisvälineitä ja kirkkotekstiilejä. 1700-luvulle ajoittuu 52 esinettä, 1600-luvulle 13 ja 1400–1500-luvuille noin 10 esinettä.

Käytössä olotilan mukaan jaoteltuna esineet jakautuvat seuraavasti. Kaikkiaan esineistä 111 on esillä näyttelyssä eli ei ole käytettävissä. Tämä luku käsittää käytännössä kirkkomuseon esineet. Käytöstä poistettuja esineitä on 213. Tähän lukeutuu lähinnä rikkiäisiä/huonokuntoisia ja ylimääräisiä tai käyttötarkoituksen vuoksi nykyään tarpeettomia esineitä. Käyttötarkoituksen vuoksi käytöstä on jäänyt pois esimerkiksi joitakin kirkkotekstiilejä (papinkapat, kuoripaidat) ja hautausvälineitä (ruumisvaunut). Lisäksi paljon valaisimia (43 kappaletta) on poistettujen esineiden joukossa. Raja käytöstä poistetun ja käytettävissä olevan esineen välillä on häilyvä. Varastossa, mutta käytettävissä olevia esineitä on 162. Näihin lukeutuu muun muassa ylimääräisiä ehtoollisvälineitä, kirkkotekstiilejä ja valaisimia. Käytettävissä olevat esineet ovat usein täysin ehjiä, mutta ovat jääneet tarpeettomiksi. Käytössä olevia esineitä on yhteensä 904 kappaletta.

Nimekkäät valmistajat ja suunnittelijat

Seurakunnan tiloista löytyy ainakin kuusi Paavo Tynellin suunnittelemaa valaisinta. Niistä neljä on edelleen käytössä (esineet: 000301, 001109, 001110 ja 001179). Tynellin valaisimia saattaa olla useampia, mutta lähdeaineisto ei antanut varmuutta asialle. Koskenpään seurakuntatalossa on 24 tanskalaisen Loius Poulsenin kattovalaisinta (001286). Ne on suunnitellut Poul Henningsen, ja niiden malli on PH5.

Kirkkomaalari Carl Fredrik Blomin maalauksia löytyy kolme, Jämsän kirkon Luther ja Mooses taulut (000191 ja 192) sekä Kuoreveden votiivitalu (000390). Taidemaalari Urho Lehtinen vaikutti paljon

⁶ Osassa esineistä valmistusaika on arvio, joten täysin tarkkaa kuvaa tämä jaottelu ei anna.

Jämsän seudulla, ja hänen töitään on useampi Jämsän kirkossa. Esimerkkinä Jämsän kirkon saarnatuoli (000049), lasimaalaukset (000022) ja kastekappelin maalaukset (000062). Mainittakoon vielä taidemaalari Alvar Cawén, joka suunnitteli Jämsänkosken alttaritaulun (000468).

1900-luvun alkupuolen tunnettu (kirkko)tekstiilitaiteilija Toini Kallio suunnitteli sekä Jämsän, että Jämsänkosken kirkkojen paramentit uusiin kirkkoihin vuosina 1929 ja 1935. Molemmissa kirkoissa nämä olivat pitkään käytössä, väistyen lopullisesti vasta 1990-luvulla.

Myös useat kotimaiset lasimaljakot ovat nimekkäiden suunnittelijoiden ja valmistajien työtä. Koskenpään kirkon ja Kaipolan seurakuntatalon kastemaljat (000072 ja 000808) ovat molemmat muotoilija Tapio Wirkkalan tuotantoa. Wirkkalan suunnittelema on myös Hallin seurakuntatalon ehtoollispikari (000968).

Muotoilija Ilmari Tapiovaaran Domus-tuolit (001121) olivat ennen Jämsänkosken kappelin tuoleina, mutta ne korvattiin penkeillä vuonna 2003. Domus-tuoleja on jäljellä seurakunnalla vielä kolmisen kymmentä.

Keskisuomalaisittain hyvin tunnetun taiteilijan Onni Kososen suunnittelemat ikkunat (000058) löytyvät Jämsän pappilan toimistuskappelista. Jämsäläisen tekstiilitaiteilija Terttu Hassin töitä on yhteensä 24. Niitä löytyy Jämsän kirkosta, Jämsänkosken kirkosta sekä Länkipohjan rukoushuoneelta. Myös tunnetun jämsäläisen taiteilijan Veli Ähtävän työ *Rakkauden valo* (001046), löytyy Jämsän seurakunnan tiloista.

Rakkauden valo (001046)

LIITTEET

Liite 1: Inventoidut kiinteistöt

Kiinteistön nimen perässä rakennusvuosi ja suunnittelijan nimi. Suluissa suuremmat remontit.

- A. Kirkot
 - a. Jämsän kirkko: 1929 Kauno S. Kallio (1995)
 - b. Jämsänkosken kirkko: 1935 Wäinö G. Palmqvist (1996-1997)
 - c. Koskenpään kirkko: 1902 J. Alenius (1922 ja 1952)
 - d. Kuoreveden kirkko: 1779 Matti Åkerblom (1915 ja 1990-l)
- B. Siunauskappelit
 - a. Miekkeinpetäjä: 1954 Erkki Huttunen (1982)
 - b. Vangonmäki: 1952 M. Nordenswan (2003)
 - c. Leponummi: 1976 Pentti Turunen
- C. Rukoushuoneet
 - a. Länkipohjan rukoushuone: 1938 (seurakunnalle vuonna 2007)
 - b. Hassin rukoushuone: 1936 (seurakunnalle vuonna 1972)
- D. Kellotapulit
 - a. Jämsän kirkon kellotapuli: 1857 Jaakko Kuorikoski
 - b. Koskenpään kellotapuli: 1904
- E. Ruumishuoneet
 - a. Jämsänkosken vanha ruumishuone
 - b. Koskenpään ruumishuone
- F. Seurakuntakeskukset
 - a. Jämsän seurakuntakeskus: 1992 Inkeri Niskala
 - b. Jämsänkosken seurakuntatalo: 1935 Wäinö Palmqvist (1962 ja 1997)
 - c. Koskenpään seurakuntatalo: 1989 Risto Vuolle-Apiala
 - d. Hallin seurakuntatalo: 1973 Pentti Turunen (2002)
- G. Muut rakennukset:
 - a. Hautausmaiden huoltorakennukset
 - b. Varastorakennukset
 - c. Jämsän pappila
 - d. Särkisaaren leirikeskus
 - e. Kelhän päärakennus

Liite 2: Käytetty arkistomateriaali

A. Jämsän seurakunta

a. Hallintoarkisto

- i. II C.a:1 Kirkonkokousten ja kirkkovaltuuston pöytäkirjat 1852-1889
- ii. II C.b:1-8 Kirkkoneuvoston pöytäkirjat 1870-1984
- iii. II C.bb:1 Kirkkoneuvoston taloudellisen jaoston pöytäkirjat 1977-1982
- iv. II C.da:1-7 Kiinteistö- ja hautausmaalautakunnan pöytäkirjat 1985-1999
- v. II D.d:1/II D.e:1 Vuosikertomukset
- vi. II H.c:1 Henkilökuvia
- vii. II U.a:1-3 Lehtileikkeitä 1984-2000.

b. Talousarkisto

- i. III B.b:1-5 Irtaimistoluettelot 1889-1973
- ii. III C.a: 1-5. Kirkkotoimiston ja kirkkohallintokunnan pöytäkirjat 1920-1976
- iii. III C.c:1 Kiinteän omaisuuden katselmuspöytäkirjat 1967-1984.
- iv. III C.f:1-2. Rakennuslautakunnan pöytäkirjat 1918-1956
- v. III H.b:2-6 (eri kiinteistöiden rakentamiseen liittyviä kansioita)

c. Muut

- i. erilaisia kiinteistökansioita, joissa ei ole arkistotunnusta
- ii. Kiinteistö- ja hautausoimen johtokunnan pöytäkirjat 2000-2023
- iii. Länkipohjan rukoushuonetta koskevia kansioita.

B. Jämsänkosken seurakunta

a. Hallintoarkisto

- i. II C:cb. Seurakuntaneuvoston pöytäkirjat 1979 - 1999.
- ii. II C:ccc 7. Yhteisen kirkkoneuvoston taloudellisen jaoston pöytäkirjat 2000 - 2006.

b. Talousarkisto

- i. III C.a:1-3. Kirkkohallintokunnan pöytäkirjat 1929-1970
- ii. Irtaimistoluettelot 1967-1987
- iii. Erilaiset kirkkoon, siunauskappeliin sekä seurakuntataloon liittyvät kansioit

C. Koskenpään seurakunta

a. Hallintoarkisto

- i. II Cb 2. Kirkkoneuvoston pöytäkirjat 1922 - 1970.
- ii. II Cb 2:1 Koskenpään seurakunnan hallintokunnan pöytäkirjat 1948 - 1969.
- iii. II Cb 3.1-3 Seurakuntaneuvoston pöytäkirjat liitteineen 1980 - 1999.

- iv. II Cj:1. Eri hallintoelinten ja johtokuntien pöytäkirjoja ja niiden liitteitä 1925-1973. Koskenpään kirkon omaisuuden katselmus 12.3.1936.
- v. II Dd: 2. Kertomukset synodaali- ja kirkolliskokousta sekä piispantarkastusta varten 1932-1982.
- vi. II H:1. Seurakunnan perustamista ja rukoushuoneen sekä pappilan rakentamista koskevia asiakirjoja 1892 - 1924.

b. Talousarkisto

- i. III Cca: 4. Kirkkohallintokunnan pöytäkirjat 1970-1976.

D. Kuoreveden seurakunta

a. Hallintoarkisto

- i. II Ca 2-3. Kirkonkokousten ja kirkkoneuvoston kokousten pöytäkirjat 1911-1955.
- ii. II Cb. Kirkkoneuvoston pöytäkirjat liitteineen vuoteen 2000

b. Talousarkisto

- i. III Ja 1-2 (eri kiinteistöjä koskevat kansiot)

c. Muut

- i. Seurakunnan toimintakertomukset
- ii. Kuoreveden joulut